

EXISTENCIÁLNÍ DIMENZE ZÁVISLOSTI

VAVŘÍK P.

Psychiatrická léčebna, Opava,
primář: MUDr. Sedláček S.

Mám nás za experty na fenomén závislosti a tak se mne trochu dotýká varování některých moudrých hlav, že experti jsou neštěstím moderní – tím více pak post-moderní – doby, že mají sklon deformovat obraz reality právě tím, že vnímají jen její nesmírně úzkou výšeč a že ji vnímají a popisují pouze jedním z možných a jednostranným způsobem. Experti – podle těchto myslitelů – mají dar zatemňovat širší souvislosti a vplétat sami sebe a tento svět do magie svého ezoterického myšlení a jazyka – a nedohlédající za humna svých odborností – způsobují menší – ale i docela grandiózní nedorozumění. Proto jsem si dovilil nabídnout pohled na předmět dependologie, jakožto vědy o závislostech, z většího nadhledu a odstupu, než z jakého jsme zvyklí na něj pohlížet.

Myšlenka, s níž přicházím, je tato: syndrom závislosti, jak jej známe a jak s ním každodenně pracujeme, není úkazem výlučným a jeho pochopení vůbec nemusí být úplně pouze v hranicích medicíny. Mám totiž zato, že závislost na návykových látkách je jen zvláštním případem obecné tendence živých bytostí – a samozřejmě zejména člověka – k transcendenci (tedy překračování sama sebe).

Tato touha je dána všem živým tvorům v pozadí jejich rozmnožovacího chování a je dána člověku v jeho sexualitě a v jeho spiritualitě. Zde pak vidím pobídku k úvahám, které si zde před vámi troufám předestřít.

Závislost na návykové látce, jež je předmětem našeho profesionálního obcování, je možno popsat jako proces, odehrávající se podle následujícího schématu:

1. Objevení drogy jako prostředku, umožňujícího překročit limity vlastního ega a bytí;
2. vytvoření pozitivního emočního vztahu k droze;
3. habituace na drogu a potřeba zvyšovat dávky;
4. postupný úbytek pozitivních zisků a nárůst negativních efektů (zejména ve smyslu odvykacího stavu) – vedoucí až k degradaci a destrukci jedince.

Když sa porozhlédneme po rozmanitých areáloch lidského bytí, pak objavíme, že toto schéma se objevuje ve dvou mimořádně důležitých, emočně silně sycených existenciálních areálech: mám zde na mysli *erotickou lásku a nábožensko–mystickou zkušenost*.

Většina lidí má zkušenost s žářem lásky, jehož základní osou je touha rozšířit hranice svého ega splynutím s milovanou bytostí. Mnohem vzácnější je – a konec konců vždy byl – mystický zážitek touhy po absolutnu – po Bohu – a splynutí s ním. Je mimochodem pozoruhodná shoda jazyka, jímž jsou vyjadřovány tyto dvě zkušenosti – křesťanští mystici často užívají právě metafor erotické lásky k popisu svých spirituálních zkušeností.

Lze tedy říci, že erotická láska a nábožensko–mystická zkušenost jsou dvě vyhraněné, často mimořádně psychologicky náročné, leč *přirozené cesty* k transcenci, zatímco to, co nazýváme syndromem závislosti je patologickou variantou těchto cest. Když – byť jen zpovzdálí – zkoumáme tyto dvě existenciální zkušenosti, dojdeme snadno k závěru, že schéma závislosti, jež jsem načrtl před chvílí, je nápadně podobné, ne–li identické se vzorcem erotické a mystické transcendence – rozdíl je ovšem v obsahu a v morálním předznamenání těchto zkušeností. Zejména srovnání rozvoje závislosti na návykové látce a mystické cesty k sjednocení s Bohem přímo vnucuje *analogie negativu a pozitivu*.

A zde se dostáváme k ústřední tézi mého sdělení – *mám totiž za to, že principy a znaky závislosti jsou odvozeninou a v mnohém karikaturou těchto přirozených existenciálních zkušeností*, nebo jinými slovy, že závislost na návykové látce se všemi jejími znaky a symptomy je jakousi pokrivenou reprodukcí toho, co bych nazval archetypem transcendence, tedy jakéhosi hluboce zakódovaného programu, jenž je člověku k dispozici v jeho psyché, jako cesta k absolutnímu naplnění smyslu své existence.

Vzhledem k tomu, že *erotická láska (zamilovanost)* je zkušenostně nejdostupnější a je – na rozdíl od syndromu závislosti či mystické spirituality – nepochybně důvěrně známa každému, mohu být u tohoto fenomenu značně stručný. Erotická láska je základním vehikulem lidského bytí – už přinejmenším ve svém biologickém aspektu. Tím je dán její emoční a návykový potenciál – který se, po mém soudu v mnohém vyrovná potenciálu tvrdých drog. Jen letmý pohled na tento úkaz nám potvrdí, že námi zkoumané schéma je zde plně přítomno.

Je zde objevování libosti v přítomnosti druhého, slast z překročení limitů do-savadní existence a limitů vlastního ega, náruživá touha po konzumaci milované osoby, ztráta míry a kontroly v milování, tělesné a psychické utrpení při separaci a abstinenci od milované bytosti. Chceme–li, snadno objavíme, že erotická láska má svou počáteční fázi, svou fázi varovnou a rozhodnou, má svůj odvykací stav – má i své degradační a destruktivní konce.

Nábožensko–mystická zkušenost je mnohem obtížněji dosažitelná z mnoha důvodů, jež nepovažuji za účelné zde rozvádět. Proto zde budu o něco málo obšírnější. I když by nebylo těžké použít pro ilustraci této oblasti duchovně meditační vzorce, jaké nám nabízí například buddhismus či taoismus – neboť mystická zkušenost je ve své podstatě zkušeností univerzální, mám za to, že nejbližší a nejdostupnější nám nakonec bude mystická praxe křesťanství. Pro účely tohoto sdělení si dovolím použít textů významného středověkého mystika svatého Jana od Kříže.

I zde je cesta transcendence, směřující k absolutnímu setkání s Bohem, popisována v obdobných, byť poněkud diferencovanějších schématech. Na tomto místě si

vás dovolím požádat, abyste si již sami zobrazovali analogii se schématem závislosti. Na počátku zde stojí slast začátečnicků z objevení Boha, z vroucnosti modlitby a z vnějších aspektů – z okázale praktikované liturgie a z krásy předmětů užívání při náboženských obřadech. V této fázi se ovšem člověk jen kochá iluzí, že našel jednoduchou a příjemnou cestu k překročení sama sebe a k sjednocení s Bohem. Mystická zkušenost svatého Jana od Kříže totiž potvrzuje, že všechno je jinak. Po této počáteční snadné a povrchní duchovní slasti následuje fáze, kdy toto „štěstí přestává fungovat“ – uspokojení z tohoto dětsky povrchního obcování s Bohem vyhasíná. (Je to analogie toho, jak „přestává fungovat“ počáteční slastné těšení – řekněme z alkoholu a jak v této situaci postupně návyková látka začíná ovládat člověka a dosavadní svobodu jeho psychického dění).

Autor hovoří o *temné noci*, která je nezbytnou etapou na cestě k cíli. V této fázi „Bůh proměňuje duši tím, že ji vytrhuje ze života smyslů kvůli životu ducha“. Konstatujeme zde v rámci naší práce s analogií, že také droga do zformování návyku proměňuje duši, ruší dosavadní kontakt s realitou, vytrhuje ji ze světa a noří ji do hlubin zvráceného duchovna, podřízeného imperativům závislosti.

Svatý Jan od Kříže popisuje tuto etapu mystikovy cesty těmito slovy: „Bůh noří duši do takového stavu... že ona, jestliže chce jednat podle své přirozenosti, spíše škodí než pomáhá dílu, které v ní Bůh koná – což předtím bylo zcela naopak. Příčinou je, že již v tomto stupni kontempace... když duše vstupuje do stavu pokročilých, je to už Bůh, který v duši jedná, proto spoutává mohutnosti jejího nitra a nepochává jí berličku rozumu, ani potěšení z vlastní vůle, ani přemýšlení v paměti... A toto dílo... je plné pokoje, velmi vzdálené všem prvotním radovánkám, které byli velice hmatatelné a pocitové: neboť toto je pokoj, o kterém říká David (Ž 84, 9) že Bůh mluví v duši, aby ji zduchovněl.“

V závěru této fáze se rozvíjí mocná touha po Bohu, kterou svatý Jan od Kříže formuluje takto: „... někdy tak velice vzrůstá to plápolání lásky, prahnutí po Bohu je v duši tak velké, že se zdá, že v ní touto žízni vysychají kosti a uvádá přirozenost... horlivost a síla se vytrácí touto živou žízní lásky...“

Je zajímavá tato metafora žízne a prahnutí po Bohu – což není žízen alkoholika či touha toxikomana karikaturou tohoto prahnutí? Zaujímavá je i skutečnost, že Píseň písní, jež je mystiky vykládána jako výraz lásky Boha k duši člověka – je postavena právě na metafoře erotické lásky. Tato metafora prolíná jazykem mystiků téměř univerzálně.

V závěru této – pro mnohé možná poněkud bizarní – úvahy si dovolím shrnout podstatu svého sdělení. Zdá se, že závislost sleduje velmi podobné schéma a podobné principy jako dvě základní existenciální události, skrze něž je člověk schopen dospět k pocitu absolutního naplnění vlastní existence: tou dostupnější je erotická láska, druhou a vzácnější pak mysticko-meditativní cesta k Bohu. Skoro bych řekl, že v tomto světě, v němž, jak se mi zdá, je stále větší nouze o lásku a stále větší nouze o spiritualitu, se tak děsivě, leč zákonitě otvírá obrovský prostor pro náhražku a karikaturu lásky a spirituality – tedy pro závislost na návykových látkách.

Do redakcie prišlo dňa: 21. 6. 1999

Adresa autora: PhDr. Vavřík P., Haškova 6, 746 01 Opava 1, ČR